TANQIDIY FIKRLASH TUSHUNCHASINING KELIB CHIQISH TARIXI VA O‘RGANILISH BOSQICHLARI

Jo‘raqo‘ziyeva Dilshoda Xaminjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya
Ushbu maqolada tanqidiy fikrlash tushunchasining kelib chiqish tarixi kimlar bilan bog‘liq ekanligi hamda tanqidiy tahlilni rivojlantirish yo‘lida ish olib borgan olimlar fikri va qarashlari keltirib o‘tiladi. Vaziyatga to‘g‘ri yondasha olish mexanizmi pedagogik jihatdan ko‘rib chiqiladi.
Kalit so‘zlar*: tanqidiy fikrlash, masala, muammo, yechim, yondashuv, pedagogik tahlil, rivojlantiruvchi, mustahkamlash.*

KIRISH

Bugungi innovatsion texnologiyalar jadal ravishda rivojlanayotgan davrda istalgan mavzu haqida ma’lumot topish juda oson. Ayniqsa, bu ishni internet orqali amalga oshirish yengilroq, biroq kerakli va to‘g‘ri ma’lumotni topish va tanlash kerak. Buni amalga oshirish kishidan mavzu yuzasidan bilim va sinchkovlikni, shuningdek, to‘g‘ri va ishonchli yoki aksincha, noto‘g‘ri, yolg‘on ma’lumotni tanqidiy o‘rganishni, ma’lumotni filtrlashni talab qiladi. Shu o`rinda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning quyidagi gaplarini keltirish maqsadga muvofiq bo‘ladi: “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”.

Tanqidiy fikrlash” tushunchasi XX asr o‘rtalarida pedagogika faniga kirib kelgan. Birinchilardan bo‘lib tanqidiy fikrlash atamasi K. Popper tomonidan ishlatilgan. Unga ko‘ra har bir tirik organizm muammolarni “hal qiluvchi” vazifasini bajaradi. Atrofdagi ma’lumotlar dunyo tirik organizmning ma’nosini tasdiqlash yoki rad etish sifatida qaraladi. Bunday vaziyatda tanqidiy fikrlash – haqiqatni izlash va xatoni bartaraf etish usuli sifatida ishlaydi. Tanqidiy fikrlash masalasi bo‘yicha ish olib borgan xorijiy mutaxassislardan, E. De Bono, J. Daniya, M. Lipman, D. Halpern, D. Klouz. A. E. Petrovlarning so‘zlariga ko‘ra, tanqidiy fikrlash refleksiv xususiyatga ega bo‘lib, bunda inson o‘z tafakkurini va uning to‘g‘riligini o‘rganadi.

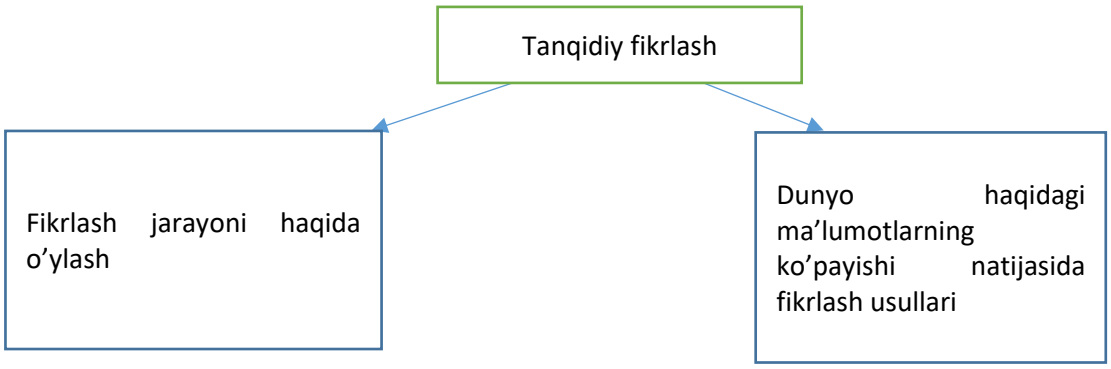
A.Veretennikova tanqidiy fikrlashni belgilashda, uni baholashni shakllantirishga qaratilgan ruhiy holatlar, xususiyatlar va jarayonlar tizimi sifatida taqdim qiladi.

V. A. Shams va L. A. Malts ta’kidlaganidek, tanqidiy fikrlash – xatolarni topish va ularni tuzatishni o‘z ichiga oladi. I. A. Pshonkovskayaning asarlarida tanqidiy fikrlash – aks ettirish va baholashning murakkab jarayoni, shuningdek unga ijodiy fikrlash asosi sifatida qaraladi. Uning fikricha, ijodiy va tanqidiy fikrlash jarayonlari o‘zaro bog‘liq deb qaraladi.

Tanqidiy fikrlashning eng to‘liq tavsifini taniqli monografiya muallifi D. Halpern bergan, ya’ni unga ko‘ra: “Tanqidiy fikrlash – bu kerakli yakuniy natijaga erishish ehtimolini oshiradigan kognitiv texnikadan foydalanishdir”. Ushbu ta’rifda tanqidiy fikrlash – fikrlashni nazorat qilish, asoslash va maqsadga muvofiqligi bilan ajralib turadigan narsa sifatida va muammolarni hal qilish, xulosalar chiqarish,

ehtimoliy baholash va qaror qabul qilishda qo‘llaniladigan fikrlash turi sifatida qaraladi. Shu bilan birga, bunda fikrlovchi muayyan vaziyat va hal qilinadigan vazifa turi uchun asosli va samarali bo‘lgan ko‘nikmalardan foydalanadi.

Tanqidiy fikrlash – bu qo‘llab-quvvatlash nuqtasi, tabiiy g‘oyalar va ma’lumotlar bilan o‘zaro aloqa qilish usuli. Biz ma’lumotni tanlash muammosi bilan turamiz. Tanqidiy fikrlashning eng batafsil ta’rifi R. Pol tomonidan keltirilgan. U o‘zining ilmiy izlanishlarida tanqidiy fikrlash atamasini talqin qildi va quyidagi fikrlarni ta’kidladi:

Tanqidiy fikrlash – XXI asrda ta’lim sohasidagi o‘zgarishlarning asosi sifatida shakllandi. Xuddi shu fikr A. V. Tyaglo va T. S. Varapay tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, ular axborot inqilobi nafaqat texnika va texnologiyalarda, balki inson tafakkurida ham kuzatilishini ta’kidladilar. Zamonaviy insonning tafakkuri, uning fikriga ko‘ra moslashishi kerak, shuningdek, axborot oqimlariga va olingan axborot ma’lumotlarini tanqidiy tahlil qila olishi bilan ajralib turadi. Tanqidiy fikrlash axborot jamiyatida moslashish mexanizmi vazifasini bajaradi. Jonson tanqidiy fikrlashni “insonga taklif qilingan fikr haqida sog‘lom fikr bildirishga imkon beradigan aqliy faoliyatning o‘ziga xos turi” deb ta’riflagan. V. M. Bryushinkin tanqidiy fikrlash tushunchasini konkretlashtirib, “tanqidiy fikrlash – bu yo‘naltirilgan aqliy harakatlar ketma-ketligi” deb ta’kidlagan. L. A. Kalinnikov o‘zining “Kantning tanqidiyligi va tanqidiy fikrlashni shakllantirish” asarida tanqidiy fikrlashda transsendental aks ettirish zarurligini ta’kidlaydi, bu fikrlovchi subyektdan ongning qaysi funksiyalari uchun o‘z-o‘zidan hisobot berishni talab qiladi. Mahalliy pedagogikada G.V. Sorina tanqidiy fikrlashning ahamiyatini yuqori baholab , tanqidiy fikrlash o‘z intellektual faoliyatiga nisbatan aks ettirish ko‘nikmalarini yuqori darajada rivojlantirishni, ilmiy darajada fikrlash qobiliyatini, hukmlar, savollar, xulosalar bilan ishlashni, mantiqiy fikrlashning rivojlangan usullarini qo‘llashni o‘z ichiga olishini ta’kidlaydi. Taniqli olim E. I. Fedotovskaya tanqidiy fikrlashni psixologik nuqtai nazardan ko‘rib chiqadi. Unga ko‘ra fikrlash va mulohaza yuritish jarayonini belgilaydigan aqliy operatsiyalarga e’tibor qaratiladi: sintez, tahlil va baholash, muammolarni aniqlash, farazlarni ilgari surish, vaziyatlarni aniqlashtirish, dalillarni tahlil qilish va boshqalar kabi. Tanqidiy fikrlash tushunchasini kengaytirib, T.F.Noel-Tsigulskaya uning aloqa va shaxsiyat psixologiyasi bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi va kognitiv faoliyatning motivatsiyasi, o‘z-o‘zini anglash bilan bog‘liqligini ochib beradi. Psixologik va pedagogik fanning muhim ahamiyati tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish nuqtayi nazaridan

tanqidiy fikrlashni o‘rganish jihati hisoblanadi. Shunday qilib, D. Kluster tanqidiy fikrlash – bu tortishuv qobiliyati, bu erda subyekt qarshi dalillarni, bayonotlarni ilgari surish qobiliyatiga ega hisobot nuqtasi sifatida ishlaydigan dalillar va dalillar bilan qo‘llabquvvatlang. M. Lipmen kundalik va tanqidiy fikrlash belgilarini, ularning farqlarini aniqlash bilan taqqoslashni keltiradi. Unga ko‘ra tanqidiy fikrlashga ustunlik beriladi, chunki u mantiqiy va mazmunli fikrlarning aniq ifodasidir.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, tanqidiy fikrlash ta’lim faoliyatining kuchayishini ta’minlaydi va har bir o‘quvchining malakali rivojlanish darajasini aks ettiradi. Tanqidiy fikrlashga ega bo‘lgan boshlang‘ich ta’lim o‘quvchisi o‘zini takomillashtirish qobiliyatiga ega, bilimlarning turli sohalaridagi ilmiy tushunchalarni o‘zlashtiradi, ularni masalani har tomonlama o‘rganish holatini aniqlashtirish uchun fikrlash va mulohaza yuritish jarayoniga kiritadi, axborot manbasining yechimi va ishonchliligini baholash mezonlarini aniq belgilaydi. Maktabda o‘qish paytida ushbu fikrlash usulini o‘zlashtirish zarur masalalardan biri hisoblanadi. Zero, tanqidiy fikrlash – bu munozarali hodisa bo‘lib, u qo‘shimcha ilmiy tadqiqotlar va tajribani amaliy umumlashtirishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Волков Е.В.// Развитие критического мышления.// М., -2004.
2. Кабышева М.О. Оценка эффективности выделенного курса химии для развития критического мышления // Вестник КазНацЖенПУ. – 2022.
3. Шарыпова Н.В., Павлова Н.В. Планирование развития универсальных учебных действий при обучении химии // Вестник Шадринского государственного педагогического университета. - 2018.
4. Бектемирова Т.В., Кожахметова О.В. Изменение практики преподавания и обучения как условие формирования критического мышления учащихся на уроках химии // Проблемы Науки. - 2016.
5. Чайка С.А. Возможности подхода STEM в преподавании химии // Современная практика образования. - 2017.
6. Brown, Lesley. (ed.) The New Shorter Oxford English Dictionary (1993) p. 551
7. Jalilovna M. “Ona tili darslarida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish texnologiyasi – ta’lim natijalariga erishish vositasi” Yosh olimlar ilmiy-amaliy konferensiyasi, 2021.
8. Холматова, Д. А., & Рахматова, О. К. (2021). Теоретические основы разработки учебных пособий. Вопросы науки и образования, (29 (154)), 30-37.
9. Khujanazarova, G. (2023). PROFICIENCY IN COGNITIVE ACADEMIC LANGUAGE IS ESSENTIAL FOR THE LEARNER PARTICIPATION AND ENGAGEMENT THAT IS NECESSARY FOR SUBSEQUENT SUCCESS. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi,(6), 559-564.
10. “Lexical Investigations: Critical Thinking - Everything After Z by Dictionary.com”. Everything After Z by Dictionary.com (2013-yil 25-iyun). Qaraldi: 2018-yil 3-aprel.